

о. Іван Музичка
Український католицький університет
імені Святого Климента Папи Римського (Рим)

Митрополит Андрей — Чоловік Божий

В усіх релігіях старої давнини, окрім священиків-жреців, які провадили культом у народі, були, звичайно, окремі мужі, рідко жінки, які були окличниками чи проповідниками таємничих думок, незрозумілих явищ, невідомого майбутнього. Їх звали мудрецями, віщунами, знавцями пояснювання снів, тими, кого ми сьогодні називаємо магами, тобто людьми, що займалися іншим невидимим світом. У Старім Заповіті знаходимо сліди таких людей на Близькому Сході, але у святих книгах об'явленого Божого Слова такими були особи, що їх по-грецьки звали пророками, але вони не були ні магами, ні особами людської фантазії. Пророки були особами Богом Ягве покликаними, які передавали і проголошували Божу волю, Божі слова, які не були їхніми словами, і вони це завжди підкреслювали, що говорять в імені Божім, передають веління Божі, вимоги Його і Божу правду. Вони говорили Божим авторитетом, і ніяка людська магічна сила і якась таємнича химерна таємничість у них не діяла. Книги Старого Заповіту поділяються на три категорії: закон, пророки і писання. Як бачимо, велика частина справжнього Божого Об'явлення і Божого Слова прийшла для світу через уста пророків, хоч не всі вони лишили по собі свої свідчення на письмі.

Найвизначнішим із пророків Ізраїлю був Мойсей, який із Богом і Божою силою вирвав Ізраїль з єгипетської неволі, пригадав колишнім єгипетським рабам, що вони є народ, з якого прийде благословення для всіх народів, дав їм з Божого веління законодавство, оформив їх у часі сорокалітньої мандрівки для того, щоб були вони здатні взяти від Бога важливий дар для справжнього народу — їхню землю, де Ізраїль поселився. Їхніми провідниками спершу були начальники поодиноких племен, їх звали суддями, але також були і мужі військового покликання для оборони у випадках наїздів різних ворогів. Але володарем їхнім був Бог, Сам Ягве, чим відрізнялися вони від усіх інших тоді народів, якими кермували царі. Молитвами, жертвами-літургіями займалось окреме плем'я, до цього Богом і Мойсеєм покликане, священики з покоління Леві. Такий стан, виглядає, існував близько двохсот років. Такий, ми б сьогодні сказали, політично-адміністративний монархічний стан і устрій Ізраїлю був добрий, але потрібні були особи, які б вели контроль, були окличниками одної важливої справи, для якої Ягве покликав

Ізраїль і яка вимагала б постійного нагляду над духовною єдністю Ізраїлю, над зберіганням Божих обітниць в тих нащадках Авраама, над важною свідомістю в народі про своє велике покликання в Божім ділі спасіння цілого світу. Все це звалось Завітом, Завіщенням. Ізраїльський народ жив у поганському докїллі, серед народів, що мали своїх богів і божків, свою часто дику мораль і культуру, жив серед численних небезпек, які грозили йому асиміляцією і втратою своєї духовності.

Треба було, щоб про це все Ізраїлеві хтось, Богом покликаний і посланий, пригадував і говорив. Так появились пророки. Поки в Ізраїлі появились царі в особі Савла, потім Давида, Соломона й інших, щоб Ізраїль мав один сильний провід, маємо згадку, що Бог посилає народові для його високих духовних вартостей окремих мужів, які не мали ще тієї пізнішої назви «пророків», «набі», тобто «посланців Божих». Їх називали Божими чоловіками, «Божими мужами». Простий народ звав їх видющими, тобто такими, що своїми думками, порадами, розмовами немов бачили-виділи, що треба очікувати в якійсь ситуації чи справі, чи й події. То були Богом послані мужі, які стали предтечами пізніших пророків. Таким відомим там «Божим чоловіком», який став потім першим пророком за царських часів Ізраїлю, був Самуїл. Про нього розказували в дев'ятій главі першої книги Самуїла, коли син ізраїльського хазяїна Кіша пішов шукати загублених ослиць батька і після невдачі в пошуках слуга Савла сказав, щоб піти за порадою до чоловіка Божого: «Я дам срібну монету чоловікові Божому, й він вкаже вам дорогу» і додав: «Колись у Ізраїлі, як хтось ходив питати Бога, то говорив: «Ходімо до видющого, бо той, кого нині звать пророком, звався колись видющим» (1 Сам. 9, 8-9).

То був єдиний влучний вислів про тих дивних і праведних осіб, що говорили в імені Божім, люди пізнавали їх за їхньою поведінкою, за змістом їхніх слів. Так було з пророком Єлисеєм, учнем пророка Іллі, про якого каже одна багата жінка: «Я певна, що цей Божий чоловік, що попри нас завжди проходить, — свята людина» (2 Цар. 4, 9). Скільки їх було в історії — не знаємо. То була народна назва. Бог мав і покликав своїх посланців в Ізраїлі і ними виховував народ, через них подавав свої слова, благословення, поміч чи й кари.

У Новім Заповіті Сам Бог, Господь і Спаситель світу, теж покликав своїх посланців, яких назвав апостолами: «А як настав день, покликав своїх учнів і вибрав з них дванадцятьох, яких назвав апостолами» (Лк. 6, 13). Лука пише так, бо знає від апостола Павла, що хоч не належав до тієї «дванадцятки» за життя Ісуса Христа, пише в своїх листах про своє покликання на апостола Христом: «Павло, з волі Божої апостол Христа Ісуса» (2 Кор. 1, 1). Поки Павло став апостолом, Христос називав його «вибраною посудиною» (Ді. 9, 15). Своїх апостолів зве Ісус також «свідками» (Ді. 1, 8). Коли дізнаємось про це все зі Старого та Нового Заповітів, згідно з традицією Церкви про всіх покликаних Богом для справи спасіння в Божому винограднику, хотілось би усіх тих вибраних

від мирян аж до Петрового післанництва, святих жертвенників величати народним титулом, узятим із народної побожності, — «Божий чоловік», «Божий Муж». Народ не знає різних канонічних титулів, не пише всяких номінаційних грамот, риторичних панегіриків чи некрологів, а каже просто: «То Божий чоловік», бо жив з Богом і для Бога. Таким був в устах нашого народу Митрополит Андрей.

Той його титул можна було почути з уст тих, хто Митрополита знали особисто, зустрічали його, слухали, бачили. Найчастіше це звучало з уст мирян і простого люду. Той його титул появлявся в розмовах спонтанно, в розповідях випадково. Часто звучав він в реченні: «То справді був Божий чоловік, навіть своїм видом». Сама постать Митрополита справляла враження, і то велике, на кожного, хто зустрічав його, говорив з ним. Нічого тріумфального в ньому не було, ні сліду якоїсь театральності, чи, простіше — показухи. Смирненість, простота духа, щирість, почуття гумору, бажання спілкуватися в розмові, ким би співрозмовник не був. Журналісти, духовні особи, інтелігенти називали Митрополита також пророком, часто не знаючи повного змісту того слова, чи навіть іменем найбільшого з пророків — Мойсеєм! Очевидно, журналісти, як інші особи доброї волі, бачили в слові «пророк» щось тріумфальне, біблійне, вождівське в тих часах між двома війнами, але не бачили, що старозавітні пророки були Божі слуги і слуги свого народу, про що сказав і сам Спаситель світу Ісус Христос, якого пророки проповідували і до Його приходу народ готували, і який сказав про себе: «Син чоловічий прийшов не щоб йому служили, але щоб служити й дати життя Своє як викуп за багатьох» (Мт. 20, 28). Особа Митрополита — то образ такого слуги народу, який звав його «Божим чоловіком». Коли в 1913 році у Львові відзначали 40-ліття літературної діяльності Франка, коли ще мала частина громадян не ставилась прихильно до творчості Франка, до вщерть виповненого оперного театру впровадив Франка (вже хворого) Митрополит Андрей і посадив на почесному місці. Уявляєте собі! Божий чоловік вміє оцінювати людей і осіб, бо оцінює Божим мірилом-сажнем, не людським.

Український народ, якщо заглянути в історію, часто переживав важкі часи державного, політичного, культурного, економічного і релігійного життя та великі кризи з частими війнами, довгими поневоленнями і чужими окупаціями, внутрішніми грізними поділами та не менш грізними чужими впливами, які хитали наше «битіє», ідентичність, духовність, національність та самобутність. Були часи, що їх історики називають «великою руїною». Таким було і ХХ століття зі своїми важкими двома світовими війнами, які горіли на наших землях, та тяжкі економічні кризи з голодами включно. Ми перебували в безвихідних ситуаціях з різними поділами, ненавистю, зрадами, що розсипали нас майже по всій землі в пошуках праці, заробітку і хліба. Наші зусилля доводили нас і до тероризму, братовбивства та різних нерозважних політичних кроків. Були спроби зі сторони наших сусідів, щоб нас в різний спосіб

знівечити, навіть розселити нас по Азії. Про нас і нашу долю світ (зокрема той політичний) так мало і майже нічого не знав, а й самі ми, як мудро писав наш поет, потребували себе питати: «Хто ми? Чії сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?»

Такі історичні ситуації вимагають двох речей: великої віри, що Бог присутній і діє в історії. Зникли великі народи та їхні імперії, а малий народець Ізраїлю з тією вірою і досі не пропав. І друга річ — такі безвихідні ситуації вимагають провідника не людського вибору і поклику, а такого, щоб народ міг назвати його «Чоловіком Божим». Це не якісь побожні міркування. Історія може багато навчити. До тих, що себе самі покликали, належали Ленін, Гітлер. Перший навіть здував кривавою революцією могутню імперію, яка гірко трималась сімдесят років і розпалась сама, в чому помогли їй, власне, люди віри! Другий самозванець навіть пробував запевнити, що він покликаний і бережений якимсь «вищим провидінням», що його знаменита армія йде з Богом і його імперія чистої раси досягне тисячу років існування. Та вона не втрималась навіть десять років. Державу відбудували разом із сусідньою Італією два політичні мужі глибокої християнської віри.

В тридцятих роках минулого століття ми хотіли війни і бачили в ній нагоду до віднайдення того, що ми втратили в двох війнах при кінці Першої світової війни з більшовиками й іншими, які ми програли. Я пригадую ті роки і хвилину, коли несподівано у вересні 1939 року замість німецьких сподіваних «визволителів» на галицькі землі без боїв вступили війська Червоної армії, з якою так недавно, двадцять років перед тим, воювали наші батьки, й відразу взялися господарювати. Все те виглядало як кошмарний фільм, а про більшовизм в Україні ми знали багато зі спогадів, з газетних вістей. У нашому національному і церковному житті виникла велика паніка і поважний страх перед цілковито невідомим і тривожним. Наші політичні сили були під психічним ударом, політичні особи розгубились, робили нерозважні кроки, деякі пішли на Захід, інші думали про все-таки якийсь позитивний вихід у близькому майбутньому. Але конкретного виходу ніхто не бачив.

Тоді пригадали собі Церкву, її виховання і участь у нашому відродженні вже від XIX століття. Наші львівські інтелектуали і політики по приході більшовиків зголосились на аудієнцію до представників нової советської влади з питанням, як прийняти нам у Західній Україні новий спосіб життя і встановити добрі відносини з новою владою. Голова делегації Кость Левицький у своїй промові наголошував на тому, що буде з нашою Греко-Католицькою Церквою, яка втішалась пошаною і співпрацею в нашій досі нелегкій житті. Советський генерал звернув на це увагу і здивовано запитав, чому так делегації залежить на цій ставленні нашої Церкви до нового державного ладу, який своїм визволенням принесла Червона армія. Голова делегації відповів на те коротко і розумно. Історики тих слів не сміють забути: «Коли б не та Церква, ви б сьогодні не мали кого тут визволяти». Відважна і правдива відповідь. Ту Церкву очолював Митрополит Андрей — чоловік Божий.

У червні 1940 року до Митрополита прийшов на розмову «уповноважений 2 відділу НКВС лейтенант державної безпеки» Каганова за дорученням своєї влади. Розмова велась вільно у взаємному розумінні і з довірою, подає той чекіст у своїм описі і пише зі здивуванням: «Такий єзуїт, як Шептицький, легко і відкрито іде на зближення, він просив приходити частіше».

Коли чекіст відходив і прощався, Митрополит його обняв і поцілував. Здивований лейтенант каже: «Мені довелося відповісти йому так само». І той Каганова так закінчує свій звіт з цікавою оцінкою особи Митрополита: «Незважаючи на свою старість (Митрополит мав тоді 75 років), Шептицький володіє ясним, глибоким умом. Можна не сумніватися, що вся «паства» його боготворить і що його вплив на віруючих — великий. Можна також не сумніватися, що через своїх духовних слуг він може вести і веде свою пропаганду, свідомий, що то є його реальна і велика сила. Старик, знаючи, що жити йому залишилося небагато (помер за чотири роки), лишився жити у Львові. Чіпати тепер його не можна, бо це може привести до протилежних наслідків (результатів) у його користь. А працю в тому напрямі він веде велику, якщо оцінювати за числом духовних осіб, що його відвідують».

Це слова, які написав противник і ворог нашої Церкви і народу. Писане це для тих, які хотіли Митрополита усунути з дороги в своїх нікчемних планах, позбутися нашої Церкви. Над цим планом працювали. Знаємо, що був план отруїти Митрополита, як це зробили з Єпископом Теодором Ромжею. Він не загинув у аварії на дорозі, його отруїли в лікарні. Митрополит сподівався всього, він своїм бистрим розумом передбачав вже на початку тридцятих років, що більшовики прийдуть, тому просив Папу Пія XII благословення на мученичу смерть. Та Папа не дозволив. Усі ті прикмети і поведінка особи, яку Старий Заповіт назвав «Божим чоловіком». На вінках на похороні Митрополита в 1944 році були такі написи з його титулами: «Отцю народу», «Отцю», тобто «Батькові», «Другу Народу», «Князю Церкви». Шкода, що нікому не спало на думку написати те, що об'єднує все те разом: «Чоловікові Божому».

Дивний вибух війни у вересні 1939 року і несподіваний прихід більшовицької армії приніс виправдану паніку, переляк і неможливість виходу з тієї вкрай трагічної ситуації, створив атмосферу тупої мовчанки, неможливість прилюдно поділитись тим горем, думками, надіями, опам'ятанням, творенням здорової думки для скріплення сил. Та чи було це можливим? Справді настала тупа мовчанка, стиснена паралічем страху.

Збірка документів 1939-1944 років Митрополита Андрея за загальною редакцією професора В. Сергійчука починається першим документом самого Л. Берії про головні «мероприяття» для оперативних груп НКВС вже 15 вересня 1939 року. Вони були готові до дії. Другим документом є слова Митрополита,

якими він стрічає подію, що так психічно і морально захитала уми неприготованих галичан. Звернімо увагу, з яким спокоєм і рівновагою думки та почувань зустрічає Митрополит трагедію нової окупації Галичини. Збірка професора Сергійчука подає її російською мовою. Подаємо з оригіналу української мови: «Обернулася картка історії, настала нова епоха. Стрічаймо її покірною молитвою, сильною надією в безконечну доброту й милосердя Ісуса Христа — Бога, Який усе веде на Божу славу й наше добро. Вітаю Вас християнським привітом: «Христос посеред нас». І далі в такому спокійному тоні, ніби нічого не сталося — «обернулася сторінка історії, настала нова епоха». І з таким же спокоєм подає програму нашої праці. То у світському житті називається «тон лідера», в духовному житті це тон «Божого Чоловіка», в якого і найстрашніше не є лячним, не дає причини до паніки, розпуки, сентименталізму, безвихідності: «обернулася сторінка історії». Пригадуються промови різних політруків, яких наслухався тоді багато. Ті промовці в своїм риторичнім запалі пінлились, проголошуючи сталий мотив: «Ми визволені, нас визволили Червона армія і товариш Сталін (тоді всі мали кричати «ура», а ми не знали ще того, вчили нас те переживати). Змальовувалась доля робітників і селян, обіцялось в бравурних фарбах нове життя. А Митрополит закликав «слухати законів, оскільки вони не противні Божому закону; не будемо мішатись до політики і світських справ, не перестанемо жертвенно працювати для Христової справи в нашому народі». У збірці поставлено «советские дела», в нашій оригіналі є «світських справ». Хтось поплутав «світські» зі «советськими». Сказане все в коротких, простих і ясних словах спокійним тоном вчителя. Стиль, поради, вказівки архіпасторські, радше нагадують вказівки доброго батька, що посилає своїх дітей до відповідальних обов'язків і праці. То був стиль Митрополита педагога-катехита. Нагадаймо його послання до гуцулів в такому ж простому, щирому батьківському тоні і стилі. Так говорить, вчить і, головне, бачить світ і ситуацію «Божий Чоловік», бачить по-Божому, з великою свідомістю і вірою «хто яко Бог». Хто ж такий Бог! А найважливіше оте спокійне в ласкавім тоні у формі привіту, взяте з Літургії: «Христос посеред нас!» Це було сказано, може, навіть із ласкавим докором. Треба нагадати Христа, коли його розбудили апостоли з глибокого сну на морі в часі бурі розпачливим криком: «Рятуй, Господи, ми погибаємо!» То була паніка не на жарт. А Ісус зі спокоєм ще й з легким докором називає апостолів «маловірами», треба б краще перекласти «слабенької» (олігос) віри чи «слабовіри». Ось Божий спосіб дивитись на наші слабкості у вірі.

Божий Чоловік — то особа, що живе, думає, говорить, відчуває по-Божому, і це бачимо в особі Ісуса Христа, Воплоченого Бога, що сприймає світ теж як людина. В Гетсиманії Він переживає тугу, скорботу, душевний біль і страх аж до кривавого поту, і коли ворог вже близько, він стає спокійний і будить апостолів, зустрічає Юду зі спокійним запитом, відсуває Петра з його мечем і бравурною

відвагою, віддає себе в руки, ще й каже лишити апостолів в спокою, і вони, користаючи з такої спокійної ситуації, негайно зникають. То все Митрополит подає спокійним привітом назустріч не трагедії, а цілому ряду трагедій, які йшли одна за одною в розпалі війни і зразу після виграної війни ліквідацією нашої Церкви, арештом єпископів, священників, ліквідацією монашества і з триумфом перемоги. А Божий чоловік Митрополит Андрей мав на це все тільки три слова великої сили, великої надії зі скріпленням віри: «Христос посеред нас!». Божий чоловік – то особа, що живе, мислить, творить, терпить і радіє, а над усе – любить по-Божому. Такий був Митрополит Андрей, і то була його святість особи.

У своїй збірці документів професор Сергійчук не подає в цілості документ Берії (15.09.1939), який наказує: арештувати і зробити заложниками більших поміщиків, князів, дворян і капіталістів, представників адміністрації, начальників поліції, пограничників, керівників партій; не арештувати духовних осіб, зокрема католиків; зайняти тюрми, перевірити засуджених і випустити на волю революціонерів, вербувати з них співробітників агентури і серед населення, організувати нову тюремну адміністрацію на чолі з НКВС і створити строгий режим для нових арештованих; шукати окремих підпільних організацій, терористів, диверсантів, а відкритих контрреволюціонерів арештувати негайно: зайняти будинки, потрібні для роботи НКВС, тюрми і їхню обслугу. Це була програма діяльності Берії.

А як налаштовує Митрополит свій народ? Заспокоює його привітом: «Христос посеред нас». Спонукає вчити молодь катехизму, бо в школах цього не буде; давати приклад святого життя, посланої молитви і праці; дає право навчання релігії і вчить, як охрестити дітей на випадок браку священника; закликає берегти святість родини; пам'ятати про сповідь. При неможливості мати сповідь Митрополит подає чудову молитву досконалого жалю за гріхи. Це повчання подав Митрополит 9 жовтня 1939 року. Таких повчань і виховних вказівок Митрополит потім подав більше, не маючи можливостей їх друкувати і поширювати, переписував рукою. Це діялось серед застрашувань, доносів, арештів, серед реготів сатани, який вже на початку радів своїм успіхам. Великі слова науки і любові на початку того лихоліття, яке тривало півстоліття, подав великий посланець Божий. І заслуговує він зватись «Чоловік Божий» чи й носити титул, оспіваний псалмом, – «Блажен Муж».

Рукопис наукової статті надійшов до редакції «Доброго Пастиря» 18.02.2011 р.